

III. SELİM DÖNEMİNDE BURSA MEDRESELERİNDE DİSİPLİN ISLAHATINA İLİŞKİN BİR BELGE

Doç. Dr. YAHYA AKYÜZ

Bilimsel tarih yazımında belgelere dayanmak gerekir. Belge, tarihsel olayların üzerinde iz bıraktığı her şeydir. Belgeler kana- lıyla tarihsel olaylara ulaşılır ve tarihsel gerçeklik ortaya konmaya çalışılır. Geçmiş bir döneme ilişkin ne kadar çok tarihsel olay açık- lığa kavuşturulursa, o dönemin gerçek tarihini yazmak o ölçüde mümkün olur.

III. Selim dönemi (1789-1807) Osmanlı tarihinde “Nizam-ı Cedit” denen yenileşme girişimlerinin uygulanmaya çalışıldığı bir dönemdir. Sosyal, siyasal, askerî, ekonomik alanda olduğu kadar eğitim ve kültür alanında da bu yenileşme akımının izleri görülmüş- tür. Askerî eğitim alanında önemli bir kurum olan Kara Topçu Okulu’nun (Mühendishane-i Berrî-i Hümayun) bu dönemde kurul- duğu (1793) bilinmektedir. İlmiye teşkilâtının ıslahı için de bazı girişimler yapılmış, örneğin, müderrisliklerin ve kadılıkların satılıp alınmasının önüne geçilmiş, bu görevlere ehil olan kişiler *sınavla* alınmaya başlanmıştır. Fakat, Ord. Prof. Sayın E. Z. Karal’ın belirt- tiği gibi “belge azlığı” nedeniyle III. Selim döneminde ilmiye ala- nındaki ıslahat henüz yeterince ayrıntılı biçimde ortaya konamamış- tır¹.

Başbakanlık Devlet Arşivinde gördüğümüz bir belge bizi bu alanda bir nebze aydınlattığı için önem taşımaktadır. Bu belge, Bursa mütesellimi Seyit Elhac Abdülkadir’in 25 Safer 1209 (21 Eylül 1794) tarihinde Sultana gönderdiği bir yazıdır². Belgenin bizi doğ- rudan ilgilendiren kısımları şunlardır:

“... Âsitâne-i aliye medreseleri misillü mahrusa-i Bursa’da vaki medreselerde sakın talebe güruhu ehl-i ırz ve talim-i ulûm ve tedris ile meşgul olmak muktezattan iken bazan içlerinde yobaz tabir

¹ Karal, *Selim III’ün Hat-ı Hümayunları, Nizam-ı Cedit, 1789-1807*, Ankara, 1946 (TTK Yay.) s. 130.

² Başbakanlık Devlet Arşivi, Cevdet Tasnifi, Maarif, Sıra No. 72.

olunur kimesne talebe namıyle kendilerini ihtifa ve cibilliyât-ı aslîsi üzre gûnâgûn fesadâtı icra edenleri marifet-i şer'le ve müderrisleri marifetiyle teftiş ve tefahhus olunmak babında vürud eden emirname-i hazret-i veliyyunnaîmiye imtisalen Sultan Yıldırım Bayezid Han tâb-ı surah medresesinde sakin İznikmidli Külahlı Ali ve Aydınlı Kara Mustafa ve Sultan Murad-ı Sâni medresesinde sakin Aydınlı Osman nam kimesneler talebe-i ulûm suretine girüp ilim ve marifetten bîbehre ve dâima âlât-ı harb ile gezüp erazil ve nekebat ile ülfet ve ihtilât gâh fâhişe avrat ve gâh oğlan ile gûnâgûn fisk-u fesad eylemek âdet-i müstemirreleri olduğunu sikat ve sulehâ ihbarlarıyla ledeşşer' tahkik olmağla mezbûrûn âlât-ı harb ile ahz ve te'dibât-ı lâyikaları icrası için Bursa naibi faziletlü efendi dâileri ilâmiyle hâkpây-ı devlet-i veliyyunnaîmilerine irsal olunmaları bilcümle vücud-u müderrisin-i kiram-ı dâileri iltimas etmeleriyle mezburları te'dip ve emsâlini terhip re'y-i âlilerine menut olmağın mezkûr-el-esâmi üç nefer yobaz te'dip buyurmaları ricasıyle arzuhâl-i çakerânem takdimine ictisar kılındı ...”

I — Belgenin içerik yönünden incelenmesi

Belge, III. Selim'in önem verdiği düzenlemelerden olan “disiplin ıslahatı”nın medreselere ilişkin örneklerinden biridir. Mütessellim, Bursa medreselerinde de, İstanbul'daki medreselerde olduğu gibi, öğrenci kılığına girmiş fakat, eşkiyalık, zorbalık yapan kimseler varsa yakalanıp İstanbul'a gönderilmesi yolunda Sarayın bir emirnamesini hatırlatarak yazısına başlamaktadır. Bu satırlardan, İstanbul'da olduğu kadar taşra medreselerinde de disiplin sağlanması sorununa el atıldığı anlaşılmaktadır.

Mütessellim, daha sonra, Bursa medreselerinde, emirname gereği yapılan araştırmaların sonuçlarından söz ediyor. Bu araştırma ve soruşturmalar sonunda, *yobaz* tabir edilen bazı kişiler yakalanmıştır. Bunlar, Yıldırım Bayezid medresesinde sakin (oturan, yatıp kalkan) İznikmidli (İzmitli) Külahlı Ali ve Aydınlı Kara Mustafa ile II. Murad medresesinde sakin Aydınlı Osman adındaki kimselerdir.

Adı geçen ve yobaz denen kişilerin davranışları, belge bugünkü dile çevrildiğinde, şöyledir:

“... adındaki kimseler medrese öğrencisi görünümüne girmiş, bilim ve bilgidен yoksundurlar ve sürekli olarak savaş âletleri ile

gezmektedirler. Bunlar âdî ve yoldan sapmış kişilerle görüşüp konuşmayı, fahişelerle ve erkek çocuklarla çeşitli ahlâksızlıklar ve kötülükler yapmayı vazgeçemedikleri bir alışkanlık haline getirmişlerdir. Bu durum, inanılır, güvenilir kimselerin ihbarları ve şeriat yoluyla kesinlik kazandığından adıgeçen kişiler üzerinde savaş âletleri ile yakalanmış ve layık oldukları cezaya çarptırılmaları ve benzerlerinin de bu cezalandırmadan korkmaları için Bursa kadısının ilâmı ile beraber ve tüm medrese hocalarının da istemesiyle İstanbul'a gönderilmiştir. Bu üç yobazın cezalandırılmaları ricasıyla ...”

Arşivde aynı yerde, kadının adıgeçen ilâmı da bulunmaktadır.

II — Belgenin dil yönünden incelenmesi

Belge ağıdalı bir Osmanlıca ile kaleme alınmıştır ve döneminin özelliklerini taşımaktadır. Bugün için asıl ilginç olan nokta, *yobaz* kelimesine verilen anlamdır.

Türk Dil Kurumu tarafından yayınlanan *Türkçe Sözlük* (1974, 6. baskı) *yobaz* kelimesini yalnızca şöyle açıklıyor: “Din taassubunu başkalarını rahatsız edecek derecede ileri götüren, sataşkan sofı.” *Meydan Larousse*'da ise (1973) *yobaz*'ın eski Türkçedeki *yavuz* (kötü)'-dan gelebileceği ihtimali belirtilmekte ve şu açıklamalar verilmektedir: “Dinde taassubu aşırılığa vardiyan ve başkalarına baskı yapmağa yönelen kimse. /Teşm. yol. Düşüncelerinde aşırılığa kaçan, hoşgörüden yoksun kimse./Eski. İri, kaba.” M. Z. Pakalın ise *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*'nde (1954) bu kelimenin karşılığı olarak, “azgın ve haşarı softa yerinde kullanılır bir tabirdir” demektedir. Ş. Sami ise *Kamûs-u Türki*'de (1901) *yobaz* kelimesine çok daha dar bir anlam vermekle yetinmektedir: “İri ve kaba, kuvvetli, tûvânâ, zıpır: yobaz hizmetçi”.

Başlıca sözlüklerin *yobaz* kelimesine verdikleri anlam, görüldüğü gibi, belgemizdeki bu kelimeyi tam olarak açıklamaya yetmemektedir. Bu kelime belgede zorba, haydut, eşkiya, ahlâksız anlamlarında kullanılmıştır.

Belgede dil yönünden “âlât-ı harb” terimi de dikkati çekiyor. Sözü edilen üç *yobaz*'ın daima âlât-ı harb ile gezdikleri ve âlât-ı harb ile yakalandıkları belirtiliyor. Bu terim “savaş âletleri” anlamındadır ve anlatılmak istenen onların silahlı dolaştıkları ve üzerlerinde silahlarla ele geçirildikleridir. Fakat üzerlerinde çeşitli silah-

lar bulunduğu, çok iyi silahlanmış oldukları anlatılmak için olsa gerek âlât-ı harb gibi çarpıcı bir terim kullanılmıştır.

Nihayet belgede “talebe güruhu” terimi de ilginçtir. Burada küçültücü bir anlam yoktur ve “talebe topluluğu” denilmek istenmiştir. Oysa bugün, TDK *Türkçe Sözlük*'de belirtildiği gibi, Farsça *güruh* sözcüğü dilimizde artık yalnızca “hoşa gitmeyenler için” kullanılmakta ve “topluluk, sürü” anlamını taşımaktadır.

R E S U M E

UN DOCUMENT ORIGINAL SUR LA REFORME DISCIPLINAIRE DANS LES MEDRESSES SOUS LE REGNE DE SELİM III

Selim III, qui monta sur le trône l'année de la Révolution française (1789), s'est efforcé durant tout son règne (1789-1807) d'appliquer à l'Etat ottoman une série de réformes d'ordre militaire, économique, politique et éducatif, dont l'ensemble porte le nom de Nizam-ı Cedid (Ordre Nouveau). Parmi celles, par exemple, qui affectèrent les docteurs de l'Islam et les professeurs de medressé, il figure l'interdiction de la vénalité des charges et des postes. Mais nous sommes imparfaitement renseignés dans ce domaine.

Aussi un document que nous avons trouvé aux Archives d'Etat de la Présidence du Conseil à İstanbul revêt-il une importance particulière à cet égard, en nous révélant que le Sultan avait tenu à étendre la réforme disciplinaire aux medressés de la province comme à ceux de la capitale. Le document en question est une lettre adressée par le gouverneur de Bursa (Brousse) au Sultan et informant celui-ci qu'il avait été procédé à Bursa, conformément à ses ordres, à des recherches concernant certains individus qui, s'infiltrant dans les medressés s'y livraient à des actes répréhensibles. On aurait identifié trois de ces individus qui, déguisés en étudiants de medressé, se promenaient portant sur eux des “armes de guerre”, fréquentaient les prostituées, pratiquaient la pédérastie et entretenaient des relations avec des gens méprisables. Ces faits ayant été établis par le témoignage de personnes dignes de foi ainsi que par une enquête judiciaire, les coupables auraient été appréhendés avec leurs armes et envoyés à Istanbul pour y subir leur châtement.

Ce document, intéressant au point de vue de la réforme disciplinaire des medressés à la fin du XVIIIe siècle, l'est aussi au point de vue de la langue: les individus en question y sont nommés *yobaz*, mot qui, d'après les dictionnaires, signifie "fanatique, rustre, homme grossier", mais le contexte suggère plutôt "ruffian, homme de sac et de corde". Signalons que *yobaz* dérive probablement de *yavuz*, vieux mot turc qui signifie "sévère, violent, terrible".

